

HASTANE OKULLARI VE HASTANE OKULLARINDA VERİLEN GÖRSEL SANAT EĞİTİMİ¹

Visual Art Training In Hospital Schools And Hospital Schools

Rıza YILMAZ

Öğrenci, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Güzel Sanatlar Anabilim Dalı, Resim Bilim Dalı, Ankara/Türkiye
ORCID: 0000-0002-3559-7850

Prof. Dr. İsa ELİRİ

Kırıkkale Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Kırıkkale/Türkiye
ORCID: 0000-0003-3591-0648

Cite As: Yılmaz, R. & Eliri, İ. (2021). "Hastane Okulları ve Hastane Okullarında Verilen Görsel Sanat Eğitimi", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 7(46): 1373-1383.

ÖZET

Çeşitli sağlık sorunları sebebiyle ile hastanede yatarak tedavi olan çocukların eğitim-öğretim yaşantısından geri kalmaması için hastane okulları açılmıştır. Bu sayede okul dönemi çocuklarının, hastanede geçirecekleri süre boyunca, eğitiminde kayıplar yaşamaması hedeflenmiştir. Hastane okulları; çocuk hastaneleri içerisinde yer alan, okul dönemi çocukların katılım sağlayarak devam edebilecekleri bir ya da birkaç derslik, öğretmen ve yönetici odalarını içeren eğitim birimleri olarak tanımlanmaktadır (Baykoç, 2006).

Herhangi bir sebepten dolayı hastanede uzun süreli veya yatarak tedavi görmesi gereken çocukların sosyal hayatı ve eğitimi sekteye uğramaktadır. Oysa eğitim; din, dil, sosyal statü, ırk ayrımı gözetmeksizin her çocuğun sahip olduğu temel haklardan birisidir. Bu çalışmada, herhangi bir sağlık sebebinden dolayı örgün eğitim hayatından yoksun kalan çocukların hastane okullarında aldıkları eğitimi görsel sanat eğitimi özelinde incelemektedir.

İnsanın kendisini ifade etme ve başkalarıyla iletişim kurma yollarından birisi olarak sanat, bireyin sosyal veya duygusal sorunlarıyla başa çıkmak için başvurabileceği yöntemlerden birisidir. Doğası gereği hastane okullarında verilen sanat eğitimi, terapötik bir etkiye sahiptir. Hasta çocukların; buldukları durumu olumlu yönde algılamada ve/veya sanat çalışmalarının önemi görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Hastane Okulları, Hastane Sınıfları, Görsel Sanat Eğitimi, Sanat, Resim.

ABSTRACT

Hospital schools have been opened so that children who are hospitalized for various health problems do not fall behind in their education and training life. In this way, it is aimed that school-age children will not experience losses in their education during the time they will spend in the hospital. Hospital schools; it is defined as educational units that include one or more classrooms, teacher and administrative rooms, which are located in children's hospitals, where school-age children can attend (Baykoç, 2006).

The social life and education of children who need long-term or inpatient treatment for any reason are interrupted. Yet education; It is one of the fundamental rights every child has regardless of religion, language, social status, or race. In this study, the education of children who are deprived of formal education due to any health reasons in hospital schools is examined in terms of visual arts education.

Art, as one of the ways of expressing oneself and communicating with others, is one of the methods that an individual can use to cope with his social or emotional problems. By its very nature, art education given in hospital schools has a therapeutic effect. Sick children; the importance of artistic works and/or perception of their situation in a positive way is seen.

Keywords: Hospital Schools, Hospital Classrooms, Visual Art Education, Art, Painting.

1. GİRİŞ

Her çalışma alanında bazı başat kavramlar öne çıkmaktadır. Fakat söz konusu çalışma alanı, sanatın herhangi bir dalı olduğu zaman, çalışma alanının öncül kavramlarından bahsetmek pek fazla mümkün değildir. Çünkü yaşamın bütün ihtiyaçları, davranışları, istekleri, sorunları eylemleri, düşünceleri, vb. sanatın çalışma alanına girmektedir. Kısacası sanat yaşamın ta kendisidir. Bu nedenle sanatçı, her alanda kendisine çalışma konusu oluşturmakta, yaşamda kendisine yer açmaktadır.

Yaşamın kendisinden beslenen, oldukça geniş çalışma yelpazesine sahip olan sanat dalı, bu çalışma kapsamında hastane okulları özelinde ele alınmıştır. Çünkü her kültürde, her toplumda, çocukların oldukça değerli olduğuna inanılmaktadır.

¹ Bu makale, "Hastane Okulları ve Hastane Okullarında Verilen Görsel Sanat Eğitimi Üzerine Bir İnceleme" başlığı ile Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. İsa Eliri danışmanlığında yazımı sürmekte olan yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

Her toplumun en küçük yapı taşı aile oluşturur. Ailenin de en küçük bireyi çocuklardır. Bir insanın yapı taşları çocukluğunda örülür (Büyükmeriç, 2017). Bu nedenle, çocuklara toplumun geleceği gözüyle bakılmaktadır. Tüm çocukların sağlık ve eğitim haklarının, dünya genelinde önemli olduğu aşikârdır. Her ülke kendi yasaları doğrultusunda çocukların eğitim, sağlık gibi temel haklarını koruma altına almaktadır. Fakat söz konusu araştırma Türkiye özelinde yürütüldüğünden, araştırma kapsamında incelenecek tanımlamalar, yönetmelikler ve kurallar Türkiye Cumhuriyeti'nin aldığı kararlar ve yasalara bağlı kalarak incelenmiştir.

Türkiye'de bütün çocuklar, eğitim ve sağlık hizmetlerinden ücretsiz olarak faydalanma hakkına sahiptir (Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Md. 41-42). Başka bir deyişle, Türkiye Cumhuriyeti, tüm çocukların eğitim hakkını yasalar ile korunma altına almıştır. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme' ninin 41. ve 42. maddesine göre; hiç kimse eğitim ve öğrenim hakkından mahrum bırakılamaz. İlköğretim, tüm vatandaşlara zorunludur. Ek olarak, devlet okullarında parasızdır.

Bu çalışmada öncelikli olarak detaylı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Çocuk ve hastane okulu ile ilgili her alt başlık hakkında kapsamlı olarak araştırma yapılmıştır. Ulusal, uluslararası ulaşılabilen tüm kitaplar, makaleler, dergiler, gazete arşivleri, internet kaynakları araştırma konusu özelinde taranmıştır. Konu ile ilgili görseller toplanmıştır.

Elde edile tüm bu veriler, mevcut durumu betimlemeyi amaçladığından tarama modelindedir. Araştırmada, hem nitel hem nicel araştırma tekniklerinden faydalanacağı için karma araştırma yöntemi kullanımı tercih edilmiştir. Elde edinilen veriler araştırmacı tarafından yorumlanmıştır. Araştırmanın evreni; hastane okullarının dünyada ilk ortaya çıktığı (1917) zamandan, günümüze (2021) kadar olan süreci kapsamaktadır. Çalışma grubunu ise, Türkiye'de bulunan hastane okulları, bu okullarda görevli öğretmenler, personeller ve hastane okullarından hizmet alan hasta çocuklar oluşturmaktadır.

2.HASTANE OKULLARININ KISA TARİHÇESİ

Hastanede uzun süre tedavi gören okul dönemi çocuklarının, hastanede geçirdikleri süreye bağlı olarak eğitim-öğretim yaşantıları sekteye uğramaktadır. Okul yaşantılarından, sosyal çevrelerinden, arkadaşlarından kopan bu çocuklarda psikolojik rahatsızlıklar da gözlemlenmektedir (Kamışlı, 2014). Tedavileri yüzünden, örgün eğitim-öğretim hayatının aksaması; devamsızlık sorununa, dolayısıyla sene kaybına da neden olmaktadır. Çocukların temel haklarından biri olan eğitim hakkının tedavi süresince kesintiye uğramadan sürdürülmesi oldukça önemlidir.

Herhangi bir hastalıktan ya da engelden dolayı hayatlarının bir dönemini hastanede geçirmek zorunluluğunda kalan okul çağındaki çocukların; gelecekte birer meslek sahibi olabilmeleri, kendilerini gerçekleştirebilmeleri ve yaşamın sunduğu imkânları eşit kullanabilmeleri için çocuklara; hastanede kaldığı süre içerisinde eğitim gereksinimlerini karşılamak gerekir (Crosby, 1992). Bu nedenle toplum olarak öğrencilerin; eğitimlerini devam ettirebilmeleri adına geleneksel okulların yanı sıra hastane ve ev ortamlarında da okul için gerekli düzenlemeler geliştirilmelidir (Lemke, 2004).

Hastane okullarına yönelik girişimlerin ilk kez 1917 yılında, Amerika'da Prof. Dr. C. Pirquet önderliğinde atıldığı bilinmektedir. Pirquet, aynı zamanda, pilot proje şeklinde başlattığı girişim sonrasında, ilk hastane okulunu kuran olmuştur. 1917 yılından itibaren okul çağındaki çocukların, eğitimlerine devam edebilmeleri için bazı önlemler alınmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, bazı hastaneler küçük sınıflar oluşturarak okul eğitiminin devamını sağlarken, bazıları geçici öğretmen bulundurmıştır. 1917 senesinde Prof. Dr. C. Pirquet'in, ilk hastane okulu projesinin ardından, 1948 yılında Viyana'da resmi olarak ilk hastane okulu açılmıştır. Özetle, Avusturya'da hasta çocukların eğitim-öğretim ihtiyaçlarının giderilmesi oldukça erken döneme tekabül etmektedir (Baykoç, 2018).

1933 Eğitim Yasası *Local Education Authorized* (Yerel Eğitim Yetkilileri, LEA); hastalık ya da yaralanmadan ötürü okula gidemeyen, zorunlu okul çağındaki bütün çocuklar için eğitim düzenlemekte yükümlü olduğunu belirtir. Ek olarak LEA'lara, okul yaşı dışında kalan çocuklar için tam zamanlı veya yarı zamanlı eğitim tedariki yapma yetkisi verir. Söz konusu eğitim yasasına ilişkin resmi rehberlik birtakım kilit noktaları içermektedir, bunlar: Hasta ya da yaralı çocuklar için, eğitimde süreklilik ve sağlık izinleri (eğitim ve tıbbi hizmetleri arasında işbirliği, ev ile hastane arasında iyi bağlantılar kurulması hayati önem taşır) ve hastane okulları; ulusal müfredatı sağlamakla yükümlü olduğundan, çocukların normal okula dönüşünü kolaylaştırarak, süreklilik sağlar (Gabbay, Cowie, Kerr ve Purdy, 2000).

Türkiye’de ilk resmi çalışmalar; Hacettepe Üniversitesi Çocuk Hastanesi’nin Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü’nde 1970’li yıllara tekabül etmektedir. 1975 yılında Hacettepe Üniversitesi Çocuk Hastanesi’nde görevli stajyer öğrencilerle çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar, okul kurucusu ve aynı zamanda dönemin bölüm başkanı olan Prof. Dr. Şule Bilir’in büyük isteği ve desteği doğrultusunda Hacettepe Üniversitesi Çocuk Hastanesi’nde görev yapan eğitmeni Susanne J. Mann’ın önderliğinde başlatılmıştır. Dönemin Çocuk Hastanesi müdürü Prof. Dr. Yavuz Renda’da çalışmayı desteklemiş ve hastane personelleri de çalışmanın yürütülmesine katkı sağlamışlardır. Devam eden yıllarda ise, geliştirilerek sürdürülmüştür. İlgili bölümün 3. ve 4. sınıf öğrencilerine, hastanede yatarak tedavi olan çocukların eğitimlerine yönelik, lisans düzeyinde hem pratik hem de teorik dersler sistemli şekilde aktarılmıştır (Baykoç, 2018). Lisans döneminde verilmekte olan “Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları” ve “Hastanede Yatan Çocukların Eğitimleri” adlı dersler ve bu derslerin amacı; hasta çocukların alması gerek eğitimi sağlayarak, hasta çocukların yaşlılarından geri kalmamasına sağlamak, hastane sürecinde kaygı ve korkuları azaltarak hastanedeki yaşantıya adapte olmalarını sağlamaktır (Bilir ve Baykoç, 1995).

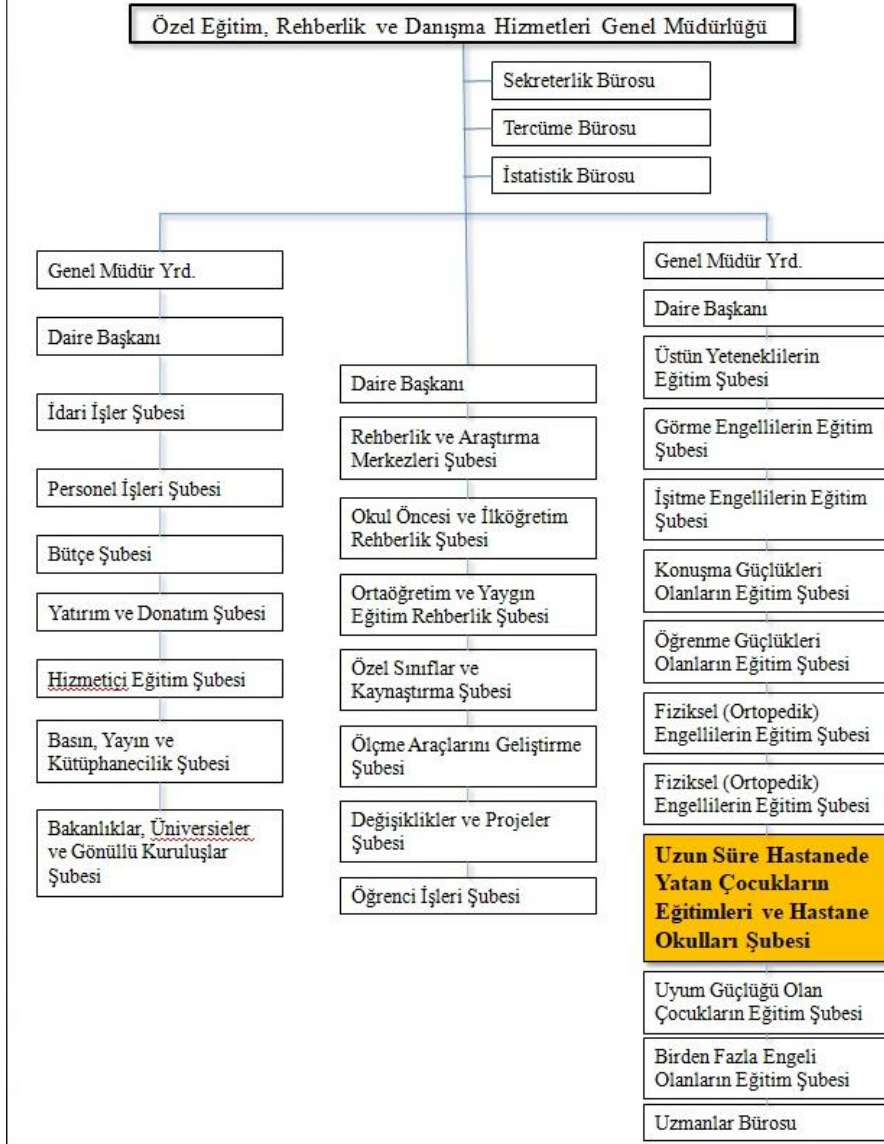
Resim 1: Türkiye’nin ilk hastane okulu olan Hacettepe Üniversitesi Çocuk Hastanesi İlkokulu (3.2.1994). (Kaynak: Baykoç, 2018).

Resim 2: Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi İlköğretim Okulu (1995) (Kaynak: Baykoç, 2018).

Hastane okullarıyla ilgili, yurt dışında gerçekleştirilen seminerleri yakından takip eden ve katılan Prof. Dr. Necate Baykoç yapmış olduğu çalışmalar sayesinde diğer ülkelerin dikkatini çekmiş ve bundan sonraki çalışmalara yönelik bağlantı sağlamıştır. Gerçekleştirilen bilimsel toplantılar, seminerler ve etkinlikler; hastane okullarıyla ilgili çalışmaların olgunlaşmasına olanak sunmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde kurulan *Özel Eğitim, Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü*’ne Temmuz 1992 senesinde, Prof. Dr. Necate Baykoç genel müdür olarak görevlendirilmiştir. Buna karşın, ülkemizde hastane okullarının kuruluşu 1993 senesinde gerçekleşmiştir (bkz. Tablo1) (Baykoç, 2018).

T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
ÖZEL EĞİTİM, REHBERLİK VE DANIŞMA HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
TEŞKİLAT ŞEMASI (KURULUŞ 1993)

Tablo 1: Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde yer alan Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü Teşkilat Şeması'na ait tablo (**Kaynak:** Baykoç, 2018'den referans alınarak hazırlanmıştır, kişisel arşiv).

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2010 senesinde yayınladığı *Hastane İlköğretim Kurumları Yönergesi* hastane okullarının açılış amacını; rahatsızlığı olan ve hastanede tedavi altında bulunan hasta çocukların temel haklarından olan eğitim hakkını sağlamak ve moral sağlayarak, tedavilerine katkıda bulunmak olarak tanımlamaktadır. Hastane okullarında eğitim alan çocukların; okuldan soğumaması, moral düzeylerinin yüksek tutulması ve öğrenmeye karşı olan ilgisinin devamlılığını da sağlamayı amaçlamaktadır. Bu nedenle, sorunlarını paylaşmak, psikolojik travmanın etkisini azaltmak ve acılarını dindirmek hastane okullarının temel amacıdır (Işıktekiner ve Akbaba Altun, 2011).

Her bir hastane okulu ülkenin farklı yerlerinde hizmet vermesine karşın, sahip olduğu ortak amaçlar doğrultusunda eğitim faaliyetlerin gerçekleştirmektedir. Bu okulların kuruluş amaçları: Uzun süreli veya yatarak tedavi olması gereken çocukların eğitimden uzak kalmamasını sağlamak, hasta çocukların yaşlılarından geri kalmamasını sağlamak, çocukların moral seviyesini yüksek tutarak; okula ve öğrenmeye olan ilgisini canlı tutmak, tedavisi için gerekli motivasyonu sağlamak, hasta çocukların yaşadığı travmatik olayların etkisini psikolojik olarak azaltmak, acılarını dindirmek ve sorunlarını paylaşmak ve hasta çocuklara bu süreçte, kendisini gerçekleştirme olanağı sunmak şeklinde ifade edilmiştir (Kılıç, 2003).

Sonuç olarak; hem dünyada hem de ülkemizde hastane okullarının görevi yalnızca hasta çocuklara eğitim sağlamak değildir. Eğitim hakkının sağlanması başat görevi olmasına karşın, hastane okulları aynı zamanda

çocukların akranlarından geri kalmaması, mental gelişimi, alıştığı ev ve/veya okul ortamının hastanede sağlanması, tedavi boyunca ruhsal olarak en az düzeyde etkilenmesi ve örgün eğitime geçişte, daha motive olması gibi farklı rolleri de üstlenmektedir. Her ne kadar hasta çocuklara eğitim sağlamayı amaç edinen bir kurum olmasına karşın aslında çok yönlü olarak hizmet sunan, kompleks bir modeldir.

3.HASTANE OKULLARINDA UYGULAMALI EĞİTİM PROGRAMI

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı Sosyal Sigortalar Kurumu Hastanesi, Sağlık Bakanlığı'na bağlı Devlet Hastaneleri veya herhangi bir Üniversite Hastaneleri'nde hastane okulları açılabilir. Milli Eğitim Bakanlığı, bu kurumlar ile protokol gerçekleştirmiştir. Hastane okullarının açılmasına uygun koşullar sağlandığı takdirde, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından, hastane okullunun açılmasına yönelik onay verilir. Bu onay doğrultusunda, okullarının öğretmen görevlendirilmesi ve donatımı gerçekleştirmektedir (Kaynak: Baykoç, 2018).

Nisan 1994'de, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik bakanlığı arasında, hastane okulları projesinin geliştirilmesi ve uzun süre hastanede tedavi olan çocukların eğitimlerine yönelik protokol gerçekleştirilmiştir. Bu protokole, tarafların yükümlülükleri şu şekilde belirtilmiştir (Baykoç, 2018):

- A. **Milli Eğitim Bakanlığı'nın Yükümlülüğü:** Bakanlık tarafından gerekli görülen sayıda öğretmen atanacak ve bu öğretmenlerin bütün özlük hakları yine bakanlık tarafından karşılanacaktır. Eğitim ve öğretim için gereklilik arz eden tüm araç, gereç ve donatım malzemeleri bakanlık tarafından karşılanacaktır.
- B. **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın Yükümlülüğü:** Bakanlığa bağlı hastanelerde en az bir sınıf ve bir öğretmen odası tahsis edilecektir.

2010 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi'nde yayınlanan *Milli Eğitim Bakanlığı Evde ve Hastanede Eğitim Hizmetleri Yönergesi*'nin ikinci bölümünde; Eğitim ve Öğretim Hizmetleri'ne dair uygulama esasları paylaşılmıştır. Buna göre, evde ve hastanedeki uygulamalar aşağıdaki esaslara göre düzenlenir ve yürütülür (MEB, 2010):

- ✓ Zorunlu öğrenim çağında bulunan özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklardan; okul öncesi, ilköğretim veya özel eğitim programlarından, herhangi birini uygulayan örgün eğitim kurumlarından, herhangi bir sağlık sorunu nedeniyle doğrudan faydalanamayan çocuklara evde ya da hastanede eğitim verilir.
- ✓ Bireyin, örgün eğitim hizmetinden doğrudan yararlanıp yararlanamayacağına; fiziksel, ekonomik ve sosyal açıdan değerlendirildikten sonra karar verilir.
- ✓ Eğitim hizmetlerinin planlanması- yürütülmesi ve izlenmesi herhangi bir zaman zarfına bağlı kalmadan gerçekleştirilir.
- ✓ Bireyin, evde eğitim hizmetinden faydalanmasına kurul; hastane eğitim hizmetinden faydalanmasına ilgili hekimin görüşleri ve velinin fikirleri doğrultusunda karar verilir.
- ✓ Evde eğitim hizmetinde; gezerek özel eğitim görevinde bulunan öğretmenler tarafından verilmesi; hastanede eğitim hizmetinin ise; sınıf ve branş öğretmenleri tarafından verilmesi esastır. Ancak evde eğitim hizmetinden faydalanacak bireyin yaş, gelişim, öncelikli ihtiyaçlarına göre diğer branş öğretmenleri de görevlendirilebilir.
- ✓ Bireyin eğitimi, kaydının bulunduğu okulun eğitim-öğretim programına bağlı devam eder, eğitim gereksinimleri doğrultusunda BEP (Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı) hazırlanır.
- ✓ Hastanede ve/veya evde eğitim alan bireyin yanı sıra, ailesi de bilgilendirilir ve desteklenir. Eğitimin her aşamasına katılımları sağlanır.
- ✓ Bireyin, süreç içerisindeki gelişimi, sağlık durumu ve yeterlilikleri devamlı değerlendirilir. Bu değerlendirmelere bağlı olarak, eğitim sürecinde değişiklikler ve düzenlemeler yapılır (MEB, 2010).

Sağlık Kurumları ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın işbirliği ile açılan hastane okulları, 2012 yılından sonra, hastaneye en yakın olan okul müdürlüğüne bağlanmıştır ve hastane okulları hastane sınıfı olarak adlandırılmıştır (Kamışlı, 2014).

Hastanede uzun süre tedavi gören, yatarak iyileşme sürecinde olan çocukların özellikleri farklıdır. Hasta çocuklara yarar sağlayacak bir eğitim programı uygulayabilmek için, hasta çocukların ihtiyaçlarına yönelik düzenlemeler planlanması gerekmektedir. Bu yüzden hastane okullarında uygulanan müfredatta, örgün

eğitimde olduğu gibi daha önceden belirlenmiş bir müfredattan söz etmek pek olası değildir. Hastane okullarında akranlarının örgün eğitim sistemine paralel eğitim programı belirlenmesine rağmen, hastalığın seyri gibi birtakım özel durumlarda programda esneklik sağlamaktadır.

Hasta çocuklar için hastane ortamına, yeni öğretmen ve arkadaşlarına alışması, eğitimini devam ettireceği yeni okuluna uyum sağlaması ve bu durumu kabullenmesi için öncelikli olarak, hasta çocukların yaş ve özelliklerine uygun hazırlayıcı eğitim çalışmaları yapılmalıdır. Hazırlayıcı eğitim; psikolog ve/veya öğretmen, çocuk gelişimi ve eğitimi uzmanı tarafından verilmelidir. Hazırlayıcı eğitim çalışmasında mutlaka hastane personeli, okul personeli ve aile beraber hareket etmelidir. Doktorlar ve aileler, öğretmenlere çocuk ve hastalığı hakkında gerekli tüm bilgileri vermelidir. Hazırlayıcı eğitim programları; hastane yaşamı, sağlık, hastane, okul ve hastane personeli, hastanede yapılan tıbbi işlemler, hastanede kullanılan aletler, hastane okulu ve eğitim konularını kapsamalıdır (Gültekin ve Baran, 2005).

4. HASTANE OKULLARINDA GÖRSEL SANATLAR DERSİ VE UYGULAMALARI

Araştırma, hastane okulları özelinde yürütüldüğünden, araştırmanın öznesini doğrudan hasta çocuklar oluşturmaktadır. Hastalık planlanan bir durum değildir. Kime, ne zaman, nasıl, hangi belirtilerle sirayet edeceği ön görülemezdir. Üstelik söz konusu hastalar, çocuk olunca daha da önem arz etmektedir.

Sanat ve hastalık kavramlarının, ilk bakışta birbirine yabancı olduğu düşünülebilir. Oysa her iki kavramında ortak yanı vardır. Hastalık ve sanat, çok yönlü insan ruhunun bir ifadesidir (Wolfgang, Pöldinger, 1991). Duyguların ve düşüncelerin dışa aktarımında kullanılan sanat; aynı zamanda insan ruhunu arındırmasını da sağlamaktadır. İçinde barındırdığı duygu ve düşüncelerini sanat aracılığı ile aktaran birey, eş zamanlı olarak ruhunu tedavi etmektedir. Bu yapıyla, sanatın bireyler üzerinde iyileştirici etkisinden bahsetmek mümkündür.

Mimar Ulrich ve arkadaşları (2004); sanatın hasta bireyler üzerinde iyileştirici etkisi olduğunu ifade etmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda psikologların, sanat ile iyileşme-sağlık gibi konular üzerine daha fazla odaklandığı görülmektedir. Örneğin bireyin; bahçe, bitki, hayvan gibi doğa ile temas halinde bulunmasının; hastanede kalış süresinde azalma, stres, kolesterol, ağrı vb. olumlu etkileri olduğuna dair araştırmalar yürütülmüştür (Frumkin, 2001).

Sanatın tüm dalları; bireyin kendisini, düşüncelerini, duygularını ifade etmesinde önemli bir araçtır. Etkili iletişim kurma yöntemlerinden birisi olan sanat; hastalarla ilişkilerin kuvvetlenmesinin yanı sıra, hastaların iyileşmesinde oldukça büyük bir etkiye sahiptir. Yaşama farklı perspektiflerden bakarak, hastanın psikolojik durumunu olumlu yönde etkileyen sanat, bir nevi terapi görevi görmektedir. Sanat terapisinin² iyileştirici ve bütünleştirici güce sahip olduğu inancı ile genellikle, yaratıcı sürecin iyileştirici gücü ve iç görü ve duygusal olgunlaşmanın bir aracı olduğu görüşünü savunmaktadır (Spaniol, 2001; Bostancıoğlu, Kahraman, 2017).

Tüm bunlara ek olarak bütün dünyanın genelini ilgilendiren ve konu ile alakalı, İnsan Hakları Evrensel Beyannameinde yer alan 27. maddeye göre; tüm herkes, toplumun kültürel ve bilim alanındaki ilerleyişe ve faaliyetlerine katılmak, güzel sanatları tatmak ve bunlardan yararlanma hakkına sahip olduğu ifade edilmiştir (Eliri, 2010).

Hastane okullarında bulunan öğrencilerin; beceri, seviye, ilgi ve rahatsızlık durumları gibi özellikler dikkate alınarak, çocukların içinde bulunduğu okul ve hastane ortamına kolay adapte olmaları için güdüleyici, ilgi çekici ve teşvik edici farklı etkinlikler hazırlanmalıdır. Bu etkinlikler, onları bunaltmadan uygulanmalıdır. Hastane okullarında, eğitim öğretim süreci öğrencilerin durumuna göre hazırlanmalı ve bireysel gelişimlerine katkı sağlayacak yönde olmalıdır (Knipe ve Esbjornson, 1965).

Ülkemizde eğitim programları, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun 2. maddesinde ifade edilen *Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları* ve *Türk Milli Eğitiminin Temel İlkeleri* esas alınarak hazırlanmıştır. Eğitim-öğretim programları ile beraber yürütülen tüm çalışmalar okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim, lise dahil

² Sanatın hasta bireyler üzerindeki etkilerini konu alan çalışmalar sanat terapisi adı altında detaylı olarak ele alınmaktadır. Fakat sanat terapisi ile ilgili çalışmalar ağırlıklı olarak psikoloji ve sağlık branşlarında ele alınmaktadır. Konu ile ilgili çalışmalar, bu araştırma için önemli bir kaynak olmasına karşın araştırmanın ana hatlarından çıkmamak adına sanat terapisi detaylı olarak ele alınmamıştır. Kısaca sanat terapisi: bireyin iç dünyasına anlam vermesine, bilinç dışı duygularını dışa vurarak aktarmasına yardımcı olan ifade biçimidir. 21. yüzyılın başlarından bu yana sanat terapisi; duygusal çalışmaların uzlaştırma, farkındalığı artırma, sosyal becerileri geliştirme, davranışları yönetme, problemleri çözüme, kaygıyı azaltma, gerçeğe yönelme ve öz-saygıyı artırma anlamında terapötik olarak değerlendirilmektedir. Sanat terapisi; resim, heykel, müzik, tiyatro-drama, sinema, edebiyat, fotoğraf, hareket ve dans gibi birçok alanı kapsamaktadır (Case ve Dalley, 2006).

olmak üzere birbirini tamamlar niteliktedir. Her bireyin kişisel gelişim süreçleri dikkate alınarak duygusal, bedensel ve zihinsel alanlarda sağlıklı şekilde gelişmelerini desteklemek gibi, belirli amaçlar doğrultusunda hizmet vermektedir(MEB, 2018).

MEB'in 2018 yılında yayınladığı *Görsel Sanatlar Dersi Öğretim Programı* 'nda; programa özgü beceriler, dersin özel amaçları, Programların kazanımları, programın uygulanmasında dikkat edilmesi gereken hususlar, programın yapısı gibi konulara görsel sanatlar dersi özelinde değinilmiştir. Eğitim programında paylaşılan bilgiler doğrultusunda; araştırma konusuyla ilgili olduğu düşünülen bilgiler paylaşılmıştır.

Görsel Sanatlar Dersi Öğretim Programı'nın 1, 2, 3 ve 4. sınıflarında ağırlıklı olarak ele alınan konular (MEB, 2018): Duygu, düşüncelerin ve hayal dünyasının sanat yolu ile nasıl ifade edileceği, sanat eserlerinin kıymeti harbiyesi, sanatın süreç içerisinde yaşadığı değişimler ve yapıldıkları yerlerin tanıtılması, Türk kültürü ve farklı kültürlerden esinlenilmesi ile yeni fikirlerin oluşturulması, yeni fikirleri uygularken, sanat malzemelerinin ve tekniklerinin kullanılması, sorgulama ve oyun aracılığıyla öğrenme eyleminin gerçekleşmesi, yerel sanat eserleri üzerinde yer alan motiflerin incelenmesi, sanata karşı duyarlı olma, geçmiş dönemlerde yapılan sanat eserlerinin, günümüz sanatı etkisinin analizi ele alınmaktadır.

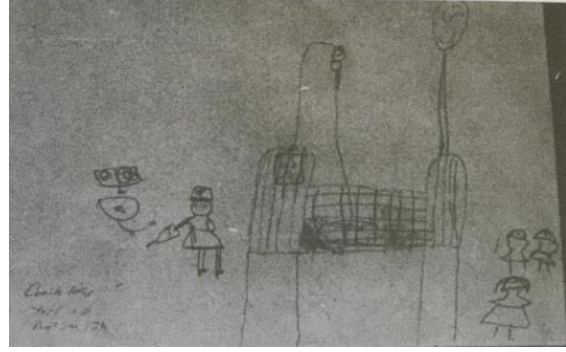
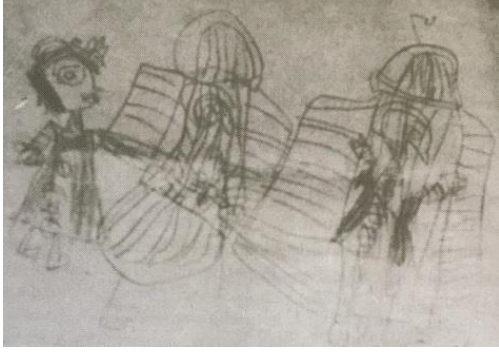
Görsel Sanatlar Dersi Öğretim Programı'nın 5, 6, 7 ve 8. sınıflarında ise genel olarak ele alınan konular (MEB, 2018): Daha önce edinilen bilgilerin özümsemesi, sanatın anlamı ve değeri üzerine araştırmaların gerçekleştirilmesi, sanat eserlerinin daha anlamlı olarak değerlendirilmesi, sanat çalışmalarını oluşturmada ya da değerlendirmede kişisel değerlerin, fikirlerin aktarımı, sanatçıların eserlerinde kullandıkları formların, materyallerin ve sembollerin nasıl kullandıkları ve değerlendirmelerine yönelik analiz, sanat eserinin oluşturulmasındaki yaratıcı sürecin tartışılması, analiz edilmesi ve keşfi, geleneksel ve çağdaş sanat materyallerinin, sanat elemanları ve tasarım ilkeleri doğrultusunda kullanılarak tasarım yapılması, görsel sanat dilinin geliştirilmesi, görsel sanat çalışmalarında farklı tekniklerin bir arada kullanımıdır.

Özetle; ilkökul seviyesinde sanat hakkında genel bilgi ve uygulama çalışmaları, ana hatları ile anlatılmaktadır. Ortaokul seviyesinde ise; öğrencilerin önceden edindiği varsayılan bilgiler, beceriler göz önüne alınarak öğrencilerden; , yorumlayabilen, analiz yapabilen bir yaklaşım ve özgün çalışmalar üretmeleri amaçlanmaktadır. Söz konusu program, bütüncül bir yaklaşım ile kurgulandığından görsel sanatlar derslerinin işleyişi birbirinden bağımsız değildir. Aksine birbirleriyle ilişkilidir.

Görsel Sanatlar dersi öğretim programı uygulaması kapsamında dikkat edilecek hususların 10. Maddesine göre *“Program'da yer alan biçimlendirme çalışmaları genel öğrenci profiline göre oluşturulmuştur. Ancak öğretmen uygun gördüğü durumlarda (öğrencinin ilgi, bilgi ve beceri düzeyi ile bulunduğu şehir ve okulun imkânlarına göre) değişikliğe gidebilir.”* Aynı yönergenin 14. maddesine göre ise: *“Öğretmen, Program'ın uygulanması ile ilgili açıklamalara dikkat ederek öğrencilerin bireysel farklılıklarını göz önünde bulundurarak esnek uygulamalara yer verilmelidir.”* Programda yer alan bu maddelere göre; programın her ne kadar belirli bir müfredat, mevzuat, program ve haftalık çizelgeleri olmasına karşın, öğretim programının değerlendirilmesi ve yöntemi konusunda keskin sınırların olmadığı açıkça dile getirilmektedir. Öğrencilerin durumu ve imkânlarına bağlı olarak esnek bir eğitim programı, ölçme-değerlendirme çalışmaları yürütülebileceği belirtilmektedir. Hastane okullarında verilen eğitim; örgün eğitim müfredatıyla eş güdümlü olmasına rağmen, hasta öğrencilerinin sağlık durumuna, fiziki ve zihinsel becerisini gibi kriterlere göre bireyselleşebilecek ve esnek bir program ile yürütülmektedir (MEB, 2018).

Her hastane okulunda uygulanan öğretim programları farklılık göstermektedir. Hastanelerde gerçekleştirilen programlar aynı olsa dahi hastane çalışanları, görevli öğretmenler, hastanenin olanakları farklılık gösterdiğinden, hasta çocuklara sunulan etkinlikler de çeşitlenmektedir. Yapılan literatür taraması sonucunda; sanatsal faaliyetler, drama etkinlikleri, bazı özel günleri kutlamaya yönelik girişimler vb. çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

Ülkemizde açılan ilk hastane okulu olması bakımından, İhsan Doğramacı Hastane Okulu (eski adı Hacettepe Üniversitesi Hastane İlköğretim Okulu) önemli bir yere sahiptir. İhsan Doğramacı Hastane Okulu ilk hastane okulu olması bakımından ve yaptığı çalışmalar ile alanda örnek olmaktadır. Hasta çocukları hastane yaşamına hazırlamak için çeşitli yollar uygulanmaktadır. Fakat her çocukla iletişim kurma yolu farklıdır. Hastanede görevli öğretmenler ve personeller bu yolların neredeyse hepsine başvurmaktadır. Hasta çocuklarla iletişime geçmek, onların dile getirmediği duygularını ve düşüncelerini anlamak için kart oyunları, müzik çalışmaları, dramatizasyon, resim çalışmaları gibi çeşitli yöntemler uygulanmaktadır. Çocukların duyguları ve düşünceleri dışa vurmalarında sıklıkla başvurulan yöntemlerden birisi de resim çalışmalarıdır.

Resim 3, 4: Hacettepe Üniversitesi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü Hastaneye Hazırlayıcı Eğitim Çalışmaları kapsamında yapılan Hacettepe Çocuk Hastanesi Uygulamaları, 1981 (**Kaynak:** Baykoç, 2018).

Resim vasıtasıyla çocukların; duyu ve düşüncelerini daha kolay aktarmaları, psikolojik yönden rahatlamaları hedeflenmektedir. Hastanede kalan çocuklara “kendini çiz, hastanede neler yaptığını anlatan bir resim çiz” gibi yönlendirmeler aracılığıyla, hastane yaşantısı hakkındaki görüşlerine, duygularına ulaşılabilir. Hasta çocuklar tarafından yapılan bu resimler, yetkili bir kişinin görüşüyle yorumlanır. Böylelikle, çocuklara nasıl yaklaşılabileceğine dair harita çizilir (Baykoç, 2018).

Sanatın bir anlatım aracı olarak var olması önemlidir. Hangi sanat dalı olursa olsun bireyin düşünce ve duygularının, iç dünyasının anlatımı ile ortaya çıkar. Bu soyut düşünceler; sanat aracılığıyla görsellik kazanır. Bütün sanat dalları, izleyiciye-dinleyiciye bir şeyler anlatma ve aktarma amacı güder. Bu noktada sanatın; hem bir anlatım hem de bu anlatımı aktaran bir aracı olarak önemli bir görev üstlenmektedir.

Resim 5: Hacettepe Üniversitesi İlköğretim okulunda 10 yaşındaki bir hasta çocuk tarafından kuru ve gazlı kalem kullanılarak gerçekleştirilen resim uygulaması (**Kaynak:** Tuncel, 2009).

Resim yapmak, çocuklar için sıradan ve simgesel bir oyun olarak görülebilir. Çocuğun bu oyunda ortaya koyduğu; hem duygusal hem de düşünsel yaşamına yönelik imgeler olarak tanımlanabilir (Piaget, 1953; Buyurgan & Buyurgan, 2007). Kısacası çocukların; nesnel gerçekliklerin yer aldığı dünyası ve duyu, düşüncelerinin yer aldığı bir iç dünyası vardır. Çocukların simgesel bir oyun olarak gerçekleştirdiği sanat ise; hem nesnel dünyadan hem de çocuğun iç dünyasından izler taşıdığı için oldukça önemlidir.

Resim 6, 7: Solda, Ankara SSK Dış Kapı Çocuk Hastanesi İlköğretim Okulu sınıfında gerçekleştirilen etkinlik günü; Sağda, Ankara Dr. Sami Ulus Çocuk Hastanesi ilköğretim Okulu öğrencileri tarafından yapılan görsel sanat çalışmalarından düzenlenen faaliyet köşesi (**Kaynak:** Tuncel, 2009).

Literatür çalışması sonucunda, hastane okullarında uygulanan eğitim programları, hasta çocukların yaşı, hastalık durumu vb. faktörlere bağlı olarak esnek bir programlama ile uygulanmaktadır. Bunun yanı sıra, pek çok hastane okulunda kuru boya, sulu boya, pastel boya ile yapılan resim çalışmaları, renkli kağıtlarla gerçekleştirilen kolaj vb. iki boyutlu görsel sanat çalışmalarının yapıldığı gözlemlenmektedir. Oldukça az sayıda hastane okulunda, üç boyutlu çalışmaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Kuvvetli bir iletişim aracı olan sanatın, sınırlı olanak ve kısıtlı yöntemlerle uygulanması şaşırtıcı bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Resim 8, 9: Solda, Ankara Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastane ilköğretim Okulu'nun sınıfı; sağda, aynı hastanede etkinlik gerçekleştiren görsel sanat çalışması (**Kaynak:** Tuncel, 2009).

İnsanın kendisini ifade etme ve başkalarıyla iletişim kurma yollarından birisi olarak sanat, bireyin sosyal veya duygusal sorunlarıyla başa çıkmak için başvurabileceği yöntemlerden birisidir. Doğası gereği hastane okullarında verilen sanat eğitimi, terapötik bir etkiye sahiptir. Hasta çocukların; buldukları durumu olumlu yönde algılamada ve/veya sanat çalışmalarının önemi görülmektedir.

5. SONUÇ

Çalışmamızın akışında da yer aldığı şekliyle, sağlık sorunları sebebiyle MEB Programlarına fiziki olarak katılamayan ve hastalık nedeniyle eğitim ve öğretim ihtiyaçlarını karşılamak için “hastane okulları” açılmıştır. Zamanla “hastane sınıfları” adını alan eğitim uygulaması, eğitim hakkını korumak adına atılmış oldukça önemli bir adımdır.

Dünya genelinde hastane okullarına yönelik çalışmalara ve girişimlere bakıldığı zaman, çok yönlü çalışmaların yürütüldüğü görülmektedir. Ülkemiz ise, konu ile ilgili çalışmalara daha geç başlamasına rağmen oldukça hızlı ilerleme kat edilmiştir. Hastane okulları, hastanelerin kendi olanaklarına doğrultusunda farklı fiziki koşullara sahiptir. Bu yüzden, eğitim programları ve uygulama yöntemleri farklılık göstermektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı Görsel Sanatlar Dersi' nin bireysel ve toplumsal amaçlarını şu şekilde ifade etmektedir (MEB,2006; Tuncel 2009);

- ✓ Öğrencilerin ruh sağlığını korumak,
- ✓ İç dünyalarını anlatmasına yardımcı olmak,
- ✓ Duygularını ve tepkilerini ortaya koymak,
- ✓ Bedenlerine saygı duymasına yönelik bilinç geliştirmek,
- ✓ Öğrencilerin görsel biçimlendirme yolları vasıtasıyla kendisini ifade etmesini sağlamak.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın esas aldığı amaçlar göz önüne alındığı zaman; görsel sanatlar dersinin etkisinin; hem hasta çocuklar hem de bütün çocuklar üzerindeki önemi ve etkisi daha iyi anlam kazanmaktadır. Hastanede kaldığı süreçte içine kapanma eğilimi gösteren çocuklar, sanat aracılığı ile iletişim kurmaktadır. Bilinçli ya da bilinçsiz olarak gerçekleştirilen bu iletişim yolu, hasta çocukların duygu ve düşüncelerini anlamaya zemin oluşturmaktadır.

Hastane okulundan faydalanan çocukların sağlık durumları göz önüne alındığı zaman ders saatlerinin esnek olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra çocukların her zaman yoğun bir ders içeriğini işleyecek psikolojileri bulunamayabilir. Böyle durumlarda çocuklar, onları motive eden, rahatlamalarına yardımcı olan etkinliklere yönlendirilmektedir. Yapılan araştırmalardan da anlaşılacağı üzere bu etkinlikler, genel olarak boyama

çalışmalarını içeren iki boyutlu resim çalışmalarıdır. Görsel sanat çalışmalarının bu denli önem kazandığı ve diğer derslere nazaran yoğun işlendiği bir durumda branş öğretmenini olmayışı ya da haftanın belirli bir günü sınırlı süre zarfında görev alması dikkat çekmektedir. Her ne kadar hastanede görevli ve alanında uzman bir hastane öğretmeni olsa da görsel sanat derslerinin yoğunluğu ve çocuklar üzerindeki etkisi bakımından, hastane okullarında görevli görsel sanat branş öğretmeninin eksikliği fark edilmektedir. Buna bağlı olarak yapılan çalışmaların, öğrenciyi anlamaktan ziyade etkinlik çalışmaları niteliğinde kaldığı görülmektedir.

Hastane sınıflarında bir diğer dikkat çekici husus ise; hasta çocukların görsel sanatlar ile ilişkilerine yönelik faaliyetlerin niceliği fazla olmasına karşın, görsel sanat derslerinin yürütüleceği bir mekânın kurgulanmamış olmasıdır. Büyük bir masa etrafında yapılan çalışmalar belki de bu yüzden iki boyutlu boyama çalışmaları ile sonuçlanmaktadır.

Oysa sanat, bireyin kendisini ifade etmekte önemli bir yere sahiptir. Söz konusu birey hasta bir çocuk olduğu zaman bireyin; düşüncelerini, duygularını, isteklerini, korkularını, arzularını, acılarını... ifade etmesi daha da önem kazanmaktadır. Hasta çocuk, sanat ile etkileşim halinde bilinçli ya da bilinçsiz olarak, eylemin doğal akışında kendisini farkında olmadan ifade etmektedir. Sanatın sunduğu bu olanak, hasta çocukların iç dünyasını anlamada önemli bir yere sahiptir.

Hasta çocuklar üzerinde iyileştirici etkiye sahip olan görsel sanat dersleri aynı zamanda öğretmenleri ya da sınıf arkadaşları gibi ailesinin dışında başkaları ile iletişime girmelerine de olanak tanımaktadır. Hasta çocuklar üzerinde bu denli olumlu etkiye sahip olan görsel sanatlar dersinin, hastane okullarında yeterince verim sağlayacak şekilde yürütülmediği görülmektedir. Hastane okullarında görsel sanatlar dersi için özel bir mekan oluşturulmaması, görsel sanatlar dersinde yapılan çalışmaların genellikle aynı teknikler üzerinden tekrar niteliği taşıması ve dersin branş öğretmeninin kısıtlı zaman aralığında öğrenciler ile görüşmesi bu görüşü destekler niteliktedir.

KAYNAKÇA

Baykoç, N. (2006). Hastanede Çocuk ve Genç, Gazi Kitapevi, Ankara.

Baykoç, N. (2018). Hastanede Çocuk ve Genç, Gazi Kitapevi, Ankara.

Bilir, Ş. & Baykoç, N. (1995) Çocuk ve Hastane, Sim Matbaacılık, Ankara.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usul Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları (Erişim: 10.03.2021) <https://www.unicef.org/turkey/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0ihtiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kurallar%20ile%20%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf>

Buyurgan, S. & Buyurgan, U. (2007). Sanat Eğitimi ve Öğretimi, Ankara: Pegem Türk Sanat Eğitiminin Tarihsel Gelişim Süreci İçinde Ortaokul Resim Eğitimi ve Resim Öğretmeni Yetiştirme Yayıncılık, Ankara.

Büyükmeriç, E. (2017) “İnsanın Yapı Taşları Çocukluğunda Örüldü”, Artful Living Sanat Sosyal Medyası, 14 Şubat 2017 (Erişim: 20.03.2021) <https://www.artfulliving.com.tr/edebiyat/insanin-yapi-taslari-cocuklugunda-orulur-i-10615>

Bostancıoğlu, B. & Kahraman, E. (2017). “Sanat Terapisi Yönteminin ve Tekniklerinin Sağlık-İyileştirme Gücü Üzerindeki Etkisi”, Beykoz Akademi Dergisi, Sayı 2, s 150-162

Case, C. & Dalley, T. (2006). The Handbook of Art Therapy, Routledge.

Crosby, J. C. (1992). Menu Strategy for Improving School Behaviour of Severely Emotionally Disturbed Students, Nova University Theses.

Eliri, İ. (2010). “Güzel Sanat Eserlerinde Fikri Mülkiyet Hakları ve Uygulamaları”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 23.

Frumkin, H. (2001). “Beyond Toxicity: Human Health and the Natural Environment”, American Journal of Preventive Medicine, Volume 20, s 234-240.

Gabbay, M. B.; Cowie, V.; Kerr, B. & Purdy, B. (2000). “Too Ill To Learn: Double Jeopardy In Education For Sick Children”, Journal of the Royal Society of Medicine, Volume 93, s 114-117.

Gültekin, G. & Baran, G. (2005). “Hastalık ve Çocuk”, Aile ve Toplum Dergisi, Sayı 9.

- Işıktekiner, F. S. & Akbaba Altun, S. (2011). “Hastane Okullarındaki Sorunlar ve Yaşantılar”, Eğitim ve Bilim Dergisi, Sayı 161, s.318-331
- Kamışlı, H. (2014). “Türkiye’deki Hastane Okullarının Mevcut Durumu ve Geliştirilen Eğitici Eğitimi Programının Öğretmenler Üzerindeki Etkisi”, Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Kılıç, M. (2003). “Ülkemizdeki Hastane İlköğretim Okullarına Devam Eden Öğrencilerin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 6, s 49 – 74.
- Knipe, E. M. & Esbjornson, R. R. (1965). Hospital Classes For The Physically Handicapped. Newjersey Department Of Education, The Exchange, 9(1).4.
- Lemke, R. E. (2004). A Hospital School: An Intrinsic Case Study, A Dissertation Submitted to the Graduate Faculty of North Carolina State University in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy. Educational Research and Policy.
- MEB, Milli Eğitim Bakanlığı Evde ve Hastanede Eğitim Hizmetleri Yönergesi, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Şubat 2010 (Erişim 10.03.2021) https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/02031840_evde_hastanede_egitim_hiz_yonergesi.pdf
- MEB, Görsel Sanatlar Dersi Öğretim Programı, Ankara, 2018 (Erişim: 10.03.2021) <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=358>
- Spaniol, S. (2001). “Art and Mental Illness: Where Is The Link?” Journal Of The Arts in Psychotherapy,28, p. 221-232.
- Tuncel, Z. (2009). “Hastane İlköğretim Okullarındaki Görsel Sanatlar Eğitiminin Niteliği Konusunda Durum İncelemesi (Ankara İli Örneği)”, Yüksek lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ulrich, R. S.; Quan, X.; Joseph, A. & Choudhary, R. (2004). The Role of the Physical Environment in the Hospital of the 21 st Century: A Once-in-a-Lifetime Opportunity, (Erişim: 15.03.2021) https://www.researchgate.net/publication/237520974_The_Role_of_the_Physical_Environment_in_the_Hospital_of_the_21_st_Century_A_Once-in-a-Lifetime_Opportunity
- Wolfgang, M-T. & Pöldinger, W. (1991). Kunsttherapie Bei Neurotisch Depressiven, Münih,Verlag Arcis.